

VÀI GỢI NGHĨ TỪ HAI KHÔNG GIAN TRUNG BÀY của Bảo tàng Hà Nội

T.S. PHẠM QUỐC QUẢN*

Tôi xin lỗi các nhà thiết kế của công ty Story Inc, tư vấn thiết kế của Bảo tàng Hà Nội, đưa ra đây hai ví dụ ở hai không gian trưng bày về lịch sử hiện đại của Thủ đô, đó là Hà Nội thời kỳ bao cấp (1975- 1986) và Hà Nội thời kỳ đổi mới (1986 đến hiện nay), như một ví dụ cho bài viết ngắn này, để nhìn ra cách tiếp cận mới trong thiết kế trưng bày, cái hay, cái được và điều băn khoăn của tác giả bài viết này trong cách thể hiện ấy và những bất cập, hạn chế của các bảo tàng Việt Nam, đặc biệt là các bảo tàng tỉnh và thành phố, nếu đi theo lối này, cho dù, nhận thức chung của giới bảo tàng học nước nhà, cần phải đổi mới để hội nhập.

1- Không gian Hà Nội thời bao cấp, được các tác giả bắt đầu từ năm 1970, để tổng kết vị thế của một thủ đô, được một lần nữa chọn là đầu não của quốc gia. Thủ đô ấy vốn bị tàn phá nặng nề sau nhiều thập niên chiến tranh, những xung đột biên giới vẫn dai dẳng, tài chính thiếu trầm trọng để tái thiết... Đó cũng là cách làm, cách dẫn giải như bao sự dẫn giải khác, mà bấy lâu nay chúng ta vẫn làm, không mới mẻ, nhưng cô đọng, để nhận ra tất yếu khách quan, biện chứng, không thể khác hơn vào thời điểm ấy, khi chiến tranh vẫn rình rập, khi hậu quả chiến tranh rất nặng nề.

* GIÁM ĐỐC
BẢO TÀNG CÁCH MẠNG VIỆT NAM

Càng không mấy mới mẻ, trường đoạn thứ hai của câu chuyện Hà Nội, thì bao cấp, là từ đầu não Hà Nội, hình ảnh và hiện vật sẽ kể về nhà máy quốc doanh thời kỳ này, được chỉ đạo từ trung tâm, theo cách quan liêu, kế hoạch hóa, đã tạo ra những sản phẩm đơn điệu, xấu xí, nhưng vô cùng quý giá đối với người tiêu dùng. Đó cũng là câu chuyện của duy ý chí, mong muốn sớm xây dựng một xã hội xã hội chủ nghĩa ở thủ đô nói riêng và Việt Nam nói chung.

Trường đoạn trung tâm của câu chuyện bao cấp này lại không phải là sự kiện đao to, búa lớn, mà thông qua tranh hình nền có viền mờ (Vignette) và tranh kỹ thuật có hình ảnh rất thực, tạo ảo thị, để người xem cảm giác đồ vật trong không gian 3 chiều (Trompe- loieil), kể về những câu chuyện cá nhân, gia đình, thông qua những căn hộ, ngôi nhà, phòng làm việc... bày những di vật thật, khiến cho khách tham quan là người Hà Nội lớn tuổi hoài niệm với những đồ đạc, sách vở, biểu ngữ, vật trang trí,... đã từng là một phần trong đời sống hàng ngày của họ. Còn với thanh niên, thiếu niên, đây sẽ là một trải nghiệm thỏa mãn sự hiếu kỳ và có đôi chút sợ hãi khi thấy rằng, 30 năm trước, mọi người sống khá hoang dã và đơn giản. Câu chuyện kể có tác dụng giáo dục, trải nghiệm với cả hai đối tượng: thanh, thiếu niên và người lớn tuổi.

Những bức tranh Vignette này cộng thêm với âm thanh hỗ trợ, đó là những cuộc đối thoại to nhỏ của những người hàng xóm về xếp hàng mua gạo, mua rau, về chia thịt ở cơ quan ngày lễ tết,... hay đơn giản chỉ là thông báo của đài phát thanh về hết hạn tem phiếu.

Trường đoạn thứ tư là nơi tĩnh lặng để "hồi tưởng". Đó là một không gian trưng bày lớn, đơn giản, với nhiều tranh ảnh, từ thời kỳ này. Giữa không gian này là nơi đặt thiết bị để khách tham quan có thể nghe những cuộc phỏng vấn một số người về cuộc sống thời bao cấp. Cũng có thể ở đây là những bức tường dán ảnh, với những câu bình luận về đời sống bao cấp của khách tham quan đã từng là người trong cuộc hoặc ngoài cuộc, để tăng thêm sự tương tác cho nội dung trưng bày.

2- Không gian Hà Nội thời kỳ đổi mới, được thể hiện bằng những văn bản, panel đồ họa trên tường, làm nổi bật một thực tế là, những nhà lãnh đạo Việt Nam ngày càng nhận thức rõ ràng các chính sách cũ không còn phù hợp và chấp nhận tìm một hướng đi mới. Giống như ở phần đổi diện, các cuộc phỏng vấn từ những người dân thường, vẽ nên một bức tranh của những thay đổi mới "gây bất ngờ" và cảm nghĩ của mỗi người dân với những thay đổi này.

Một trường đoạn khác của đổi mới, đó là bối cảnh một phòng khách của một căn hộ hiện đại ở Hà Nội, với các mảng tường được làm bằng các vật liệu phổ biến để treo hiện vật trưng bày và các trưng bày tương tác (phim tài liệu ngắn, tranh chiếu sâu...) kể về cuộc sống của người Hà Nội trong thế kỷ 21, cho thấy cuộc sống vật chất, sự thịnh vượng của Hà Nội tăng nhanh.

Và, tiếp đến là một Hà Nội như thế nào trong 10, 20, 50 và 1000 năm nữa? Có rất nhiều thay đổi với Hà Nội trong tương lai, nhưng vẫn có một Hà Nội không đổi thay, đó là trung tâm đầu não của quốc gia, trung tâm chính trị, văn hóa của đất nước, mảnh đất thu hút nhân tài. Hà Nội ngày càng củng cố vị trí quyền lực kinh tế của mình. Một địa danh rất đáng tự hào với những di sản và tính độc lập của nó. Và, tất nhiên, Hà Nội nằm bên bờ một con sông lớn- sông Hồng- một giao điểm chiến lược, giàu tài nguyên, được tạo nên từ Đất và Nước.

Hầu hết quy hoạch vật chất và xã hội đã được thực hiện. Tuy nhiên, sự phát triển của thành phố không chỉ phụ thuộc vào các nhà hoạch định, mà còn phụ thuộc vào hàng triệu sự lựa chọn của từng người Hà Nội.

Người Hà Nội sẽ để lại một Hà Nội như thế nào cho con cháu mình trong 10 thế kỷ nữa?

Những người thiết kế đưa ra một ý tưởng, lấy không gian đặt một màn hình trưng bày tương tác cỡ lớn, với sự kết hợp giữa mô hình chi tiết quy hoạch của Hà Nội trong 20 năm tới, khách tham quan có thể tự sử dụng đèn chiếu để xem phân giải thích cho những thay đổi này và những kết quả của những thay đổi đó.

Trên những bức tường quanh màn hình là những tranh ảnh cỡ lớn và các phần trình chiếu bằng máy đèn chiếu, cho thấy hình ảnh của người Hà Nội ngày nay, trong đó, đặc biệt chú trọng vào nhóm thanh niên, những người xây dựng và là chủ nhân của Hà Nội tương lai.

Một màn hình cảm ứng lớn khác, cho phép khách tham quan có thể xem nhiều giả định khác nhau về tương lai của Hà Nội bằng cách thay đổi những thông số của thời hiện đại.

Rời khỏi khu trưng bày này, khách tham quan sẽ cảm thấy như họ thực sự "vừa về với tương lai", một tương lai họ sẽ sống và góp tay xây dựng.

Qua một không gian- một hành lang tối, đến một "không gian tương lai" tràn ngập ánh sáng tự nhiên, với ý nghĩa về một tương lai tươi sáng của Hà Nội.

3- Hai phần trưng bày chỉ có vậy, nhưng xem ra, ý tưởng khá mới mẻ. Sự mới mẻ không chỉ ở cách lựa chọn vấn đề thể hiện, mà dường như, bấy lâu nay, giới bảo tàng học nước nhà còn quá e dè, chứ không hẳn là thiếu nhạy cảm để nhận ra, một điều gì đấy, chưa thấy được, chưa xác tín hoặc không chính thống để thể hiện nội dung trưng bày, ví như sự giả định khác nhau về tương lai của Hà Nội bằng cách thay đổi những thông số của thời hiện đại, hay đó là câu chuyện về sự duy ý chí của những nhà lãnh đạo thời quá khứ. Đây là những vấn đề mà ngay cả người viết bài này cũng còn băn khoăn, khi ở nhiều phần khác của nội dung trưng bày Bảo tàng Hà Nội, ý tưởng đưa ra còn nặng về những giả thiết khoa học hoặc tái tạo

lại những hình ảnh chưa được thừa nhận từ giới học thuật, đó là đoạn đường vào Thành Thăng Long thời cực thịnh, với một cổng thành hoành tráng, cho dù đó là hình ảnh của máy chiếu tương tác. Rồi, khi trưng bày về Cổ Loa, một giả định và một kiến trúc có ở trong thành được tái hiện, khi những thông tin gián tiếp và trực tiếp về những kiến trúc ấy, cho đến nay, dường như chưa thấy. Có thể nói, gần đây, nhiều bộ phim 3D về Thăng Long đã được xây dựng với sự góp sức tư vấn của nhiều nhà sử học có uy tín, nhưng đó là một loại hình mang đầy chất nghệ thuật, mà nghệ thuật là thăng hoa và những giả thiết nêu trên có "ồn" không, khi chúng ta coi bảo tàng là giảng đường, là trường học, theo đó, mọi thông tin ở nơi đây phải có cơ sở khoa học vững chắc. Đó là câu chuyện mà giới bảo tàng học Việt Nam phải đương đầu, khi những kết quả nghiên cứu từ những sự kiện, những vấn đề thuộc về lịch sử, như những dẫn dụ vừa nêu chỉ là những điển hình không phải là hiếm ở Việt Nam.

Sự mới mẻ trong ý tưởng trưng bày của Bảo tàng Hà Nội còn thể hiện ở hàng loạt những thiết bị nghe nhìn, theo đó là những nội dung và phần mềm vô cùng mơ hồ, vô cùng khó khăn để thực hiện, dù sản phẩm ấy chưa, hoặc sẽ được thừa nhận. Sự tham gia của kỹ thuật nghe nhìn trong trưng bày được các nước Nhật Bản và Mỹ áp dụng, đưa đến một sự hấp dẫn, mà người Mỹ gọi đây là "Bảo tàng mới". Tuy nhiên, nếu sử dụng một cách tràn lan, tính hàn lâm của bảo tàng sẽ hạn chế, nhất là đối với việc tổ chức trưng bày cho một bảo tàng của một thủ đô có lịch sử nghìn năm.

Thiết bị nghe nhìn trong thời đại ngày nay được sử dụng là cần thiết và được coi là phần "động" của nội dung, khi không gian nội thất không đủ sức bao chứa cách trưng bày "tĩnh", truyền thống. Thiết bị nghe nhìn, nếu sử dụng đủ liều lượng, với một nội dung lịch sử đáng tin cậy, sẽ đem đến một sự thành công trong trải nghiệm và tương tác của khách tham quan. Bảo tàng Hà Nội sử dụng nhiều thiết bị này nhưng có phần lạm dụng, để rồi, khi giới thiệu về Hai Bà Trưng lại có cả phim hoạt hình, e rằng sẽ không đặc địa.

Cho dù có sự hạn chế khi sử dụng thiết bị nghe nhìn, nhưng với hai không gian mà tôi vừa

lược dẫn trên đây của Bảo tàng Hà Nội, xem ra có vẻ thích hợp và sẽ thích hợp với nhiều phần khác của lịch sử đương đại, ví như phố nghề, ví như lối sống của người Hà Nội, được coi là những phần của dân tộc học đô thị, rất cần có bối cảnh, mà chỗ dựa của nó được thể hiện qua thiết bị nghe nhìn là vô cùng có hiệu quả.

Thiết bị nghe nhìn được sử dụng trong bảo tàng, với những phần mềm có nội dung đáng tin cậy, đủ cơ sở khoa học, được nhiều bảo tàng trên thế giới sử dụng và được coi là một phong cách thể hiện của bảo tàng, nên người ta gọi đó là loại bảo tàng ảo. Bảo tàng ảo là một loại hình mới, có tính hấp dẫn của nó, đặc biệt với thế hệ trẻ, ham thích công nghệ hiện đại, nhưng dẫu sao, vẫn được coi là một loại của bảo tàng công chúng, hướng tới phục vụ số đông và khác với bảo tàng mang tính hàn lâm, lấy sưu tập hiện vật thật trưng bày làm điểm tựa, phục vụ chủ yếu là tầng lớp trí thức, có trình độ văn hóa cao. Trước đây, ở những nước tiên tiến, hai loại bảo tàng này phát triển song hành và có tính đặc thù, tính độc lập tương đối của nó. Thế nhưng, ngày nay, với sự tiến bộ vượt bậc của công nghệ nghe nhìn, nhiều bảo tàng hàn lâm cũng dùng công nghệ này để trưng bày một số nội dung, nhằm tăng thêm tính đa dạng và hấp dẫn. Tuy nhiên, tính hàn lâm vẫn nổi bật để đảm bảo thương hiệu của bảo tàng. Vậy nên, Bảo tàng Hà Nội cần phải định hình theo hướng nào để có giải pháp trưng bày phù hợp. Nhưng theo tôi, với một bảo tàng của thủ đô, của một dân tộc có lịch sử hàng nghìn năm, rất cần một bảo tàng theo định hướng trưng bày các sưu tập hiện vật, cho dù, trước mắt, hiện vật của Bảo tàng Hà Nội còn thiếu, nhưng tiềm năng còn nhiều hứa hẹn sưu tầm. Nói như vậy, tôi chỉ mong việc sử dụng công nghệ nghe nhìn của Bảo tàng Hà Nội sẽ được sử dụng vừa đủ, chứ không hề bài bác phong cách trưng bày như đã được công ty Story Inc của Newzealand tư vấn, với những ý tưởng mới mẻ và hiện đại, khác hẳn với những bảo tàng hiện có ở Việt Nam, như lời tự bạch trong diễn giải ý tưởng của mình.

Bảo tàng Hà Nội là bảo tàng của Thủ đô, với sự đầu tư vô cùng lớn, theo đó, những thiết bị âm thanh, ánh sáng, hình ảnh, tủ, bục trưng bày... là vô cùng hiện đại, khó một bảo tàng

Phạm Quốc Quân: *Vài gợi nghĩ từ hai không gian...*

nào ở Việt Nam, trừ Bảo tàng Lịch sử Quốc gia Việt Nam sau này có thể trội vượt. Có lẽ, đây sẽ không phải là hình mẫu cho bảo tàng Việt Nam, ít nhất là cho những bảo tàng đang xây dựng và cho tương lai ở một, hai thập niên nữa. Tuy nhiên, với mô hình này, chắc chắn sẽ có những phần, những chủ đề, những sự kiện được thể hiện theo cách này, thay vì, những cảnh tượng, những tiểu cảnh thạch cao, xi măng, coposite, mà rất có thể, kinh phí đầu tư chẳng chênh lệch bao nhiêu. Cách trưng bày ấy ngỡ ngạc, lỗi thời, phản cảm quá chừng, nhưng một số bảo tàng Việt Nam vẫn đang đi theo hướng này ngày một nhiều hơn, cần phải được cảnh báo. Dĩ nhiên, để có tư liệu trưng bày bằng nghe nhìn, đòi hỏi đầu tư nghiên cứu rất kỹ càng, để đưa ra được những sản phẩm mang thông tin ngắn gọn, cô đọng, súc tích, khoa học, không phải là điều dễ dàng, khi mà lịch sử và khảo cổ của chúng ta chưa có đủ những kết quả nghiên cứu để có thể bảo tàng hóa được. Và, đến khi cần, thì kinh phí cho nội dung lại không đủ cho nghiên cứu liên ngành, khi một vấn đề nào đấy, một sự kiện nào đấy

muốn bảo tàng hóa. Điều này dẫn đến một sự lựa chọn dễ dãi, ít tốn kém, hậu quả là, đưa ra một sản phẩm kém chất lượng đối với công chúng, gây lãng phí, thường xảy ra đối với nước nghèo, nhà nghèo. Theo tôi, đầu tư một lần, không phải làm lại là điều cần thiết, nên làm.

Ý tưởng trưng bày Bảo tàng Hà Nội do Công ty Story Inc của Newzealan xây dựng, được lược trích trên đây hai phần, cũng như toàn bộ nội dung, tôi được đọc, mới là lần I, đạt tới 50%, như lời tự nhận từ phía Công ty, theo đó, chắc chắn còn có nhiều sự đổi thay. Thế nhưng, về cơ bản, lối tư duy, thiết bị trưng bày, sản phẩm ra đời, sẽ không có mấy sự khác biệt, cho dù, về chi tiết, có ít nhiều điều chỉnh. Bài viết này mong đưa ra một cách tiếp cận mới của Story Inc, để đồng nghiệp tham khảo và áp dụng sáng tạo cho bảo tàng mình phù hợp với thực tiễn, chứ không phải như một mẫu hình, khi mà nhân lực, trí lực, tài lực chưa thể tiếp cận với ý tưởng này một cách toàn diện. Tham vọng bài viết này chỉ có vậy, mong đồng nghiệp đừng cho tôi là người sùng ngoại, sinh Tây./

P.Q.Q

Một góc trưng bày “Hà Nội thời bao cấp”- Ảnh: Hải Ninh